

Међународни научни скуп
РУСИЈА/СССР
И ДРЖАВНОСТ СРБИЈЕ/ЈУГОСЛАВИЈЕ

Международная научная конференция
РОССИЯ/СССР
И ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ СЕРБИИ/ЮГОСЛАВИИ

АПСТРАКТИ / РЕЗЮМЕ

Београд, 8. септембар 2017.
Српска академија наука и уметности, Сала 2

Белград, 8 септембра 2017
Сербская академия наук и искусств, Зал 2

**ИСТОРИЈСКИ
ИНСТИТУТ
БЕОГРАД**

**ИНСТИТУТ СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ
РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК**

ОДБОР ЗА ПРИПРЕМУ СКУПА

Јована БЛАЖИЋ ПЕЈИЋ, Историјски институт Београд
др Константин В. НИКИФОРОВ, Институт за славистику Руске академије наука
др Срђан РУДИЋ, Историјски институт Београд
др Александар А. СИЛКИН, Институт за славистику Руске академије наука
др Славенко ТЕРЗИЋ, дописни члан САНУ
др Андреј Л. ШЕМЈАКИН, Институт за славистику Руске академије наука

КОМИТЕТ ПОДГОТОВКИ КОНФЕРЕНЦИИ

Јована БЛАЖИЧ ПЕЈИЧ, Исторически институт Белград
др Константин В. НИКИФОРОВ, Институт славяноведения Российской академии наук
др Срджан РУДИЧ, Исторически институт Белград
др Александр А. СИЛКИН, Институт славяноведения Российской академии наук
др Славенко ТЕРЗИЧ, член-корресподент САНУ
др Андрей Л. ШЕМЯКИН, Институт славяноведения Российской академии наук

Петак, 8. септембар 2017, 9.30 сати

Пятница, 8 сентября 2017, в 9.30

ОТВАРАЊЕ СКУПА - ОТКРЫТИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

* * *

ПРВА СЕДНИЦА - ПЕРВОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Председавајући:

проф. др Љубодраг Димић, дописни члан САНУ

др Јелена Ј. Гускова, инострани члан САНУ

Председатељствујуће:

проф. Љубодраг Димич, член-корресподент САНУ

др Елена Ју.Гуськова, иностранный член САНУ

Михаил В. БЕЛОВ

**СПЕЦИФИЧНОСТИ РАНЕ ЕТАПЕ ФОРМИРАЊА СРПСКЕ ДРЖАВНОСТИ
И УЛОГА РУСИЈЕ**

**СПЕЦИФИКА РАННЕГО ЕТАПА В СТАНОВЛЕНИИ НОВОЙ СЕРБСКОЙ
ГОСУДАРСТВЕННОСТИ И РОЛЬ РОССИИ**

Радомир Ј. ПОПОВИЋ

КАРАЂОРЂЕВ ДЕЛОВОДНИ ПРОТОКОЛ 1816-1817. ГОДИНЕ

И ВОЈДОВА АКТИВНОСТ У САНКТ ПЕТЕРБУРГУ

ДЕЛОПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ПРОТОКОЛ КАРАГЕОРГИЯ В 1816-1817 ГГ.

И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВОЖДЯ В САНКТ-ПЕТЕРБУРГЕ

Константин В. НИКИФОРОВ

О СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ПРОГРАМУ У 19. ВЕКУ

У КОНТЕКСТУ РУСКО-СРПСКИХ ОДНОСА

О СЕРБСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРОГРАММЕ В 19 ВЕКЕ

В КОНТЕКСТЕ РУССКО-СЕРБСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Данко ЛЕОВАЦ

СРБИЈА И РУСИЈА У ПОЧЕТНОЈ ФАЗИ КРИМСКОГ РАТА (1852–1853)

СЕРБИЯ И РОССИЯ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ КРЫМСКОЙ ВОЙНЫ (1852–1853)

Пауза – Перерыв

Јована БЛАЖИЋ ПЕЈИЋ

РУСИЈА И ПРОСВЕТНО ПИТАЊЕ КОД СРБА (1856–1878)

РОССИЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬНЫЙ ВОПРОС У СЕРБОВ (1856–1878)

Момир САМАРЏИЋ

**РУСИЈА И СРПСКА ЖЕЛЕЗНИЦА 1878–1881: О ПОЛИТИЧКИМ И
ПРИВРЕДНИМ АСПЕКТИМА РУСКЕ ПОЛИТИКЕ ПРЕМА СРБИЈИ ПОСЛЕ
БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА**

**РОССИЯ И СЕРБСКАЯ ЖЕЛЕЗНАЯ ДОРОГА В 1878–1881 ГГ.: О ПОЛИТИЧЕСКИХ
И ЭКОНОМИЧЕСКИХ АСПЕКТАХ РОССИЙСКОЙ ПОЛИТИКИ В ОТНОШЕНИИ
СЕРБИИ ПОСЛЕ БЕРЛИНСКОГО КОНГРЕССА**

Андреј Л. ШЕМЈАКИН

**РУСИЈА, НИКОЛА ПАШИЋ И РЕЖИМ МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА 1883-1889.
(РАЗВОЈ ДИСКУСИЈЕ)**

**РОССИЯ, НИКОЛА ПАШИЧ И РЕЖИМ МИЛАНА ОБРЕНОВИЧА В 1883-1889 ГГ.
(В РАЗВИТИЕ ДИСКУССИИ)**

Сузана РАЈИЋ

**ВЛАДИМИР ВСЕВОЛОДОВИЧ ЖАДОВСКИ И ПАВЕЛ БОРИСОВИЧ МАНСУРОВ
– АНТИПОДИ РУСКЕ ДИПЛОМАТСКЕ МИСИЈЕ У СРБИЈИ (1898–1901)**

**ВЛАДИМИР ВСЕВОЛОДОВИЧ ЖАДОВСКИЙ И ПАВЕЛ БОРИСОВИЧ МАНСУРОВ
– АНТИПОДЫ РУССКОЙ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ МИССИИ В СЕРБИИ (1898–1901)**

Миљан МИЛКИЋ

**РУСКИ УТИЦАЈ НА ШКОЛОВАЊЕ ОФИЦИРА
ВОЈСКЕ КНЕЖЕВИНЕ И КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
РОССИЙСКОЕ ВЛИЯНИЕ НА ОБУЧЕНИЕ ОФИЦЕРОВ
АРМИИ КНЯЖЕСТВА И КОРОЛЕВСТВА СЕРБИИ**

Дискусија - Дискусија

Пауза - Перерыв

Петак, 8. септембар 2017, 15.00 сати

Пятница, 8 сентября 2017, в 15.00

ДРУГА СЕДНИЦА – ВТОРОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Председавајући:

др Радомир Ј. Поповић

др Андреј Шемјакин

Председатељствујуће:

др Радомир Й. Попович

др Андреј Шемякин

Јарослав В. ВИШЊАКОВ

УНУТРАШЊОПОЛИТИЧКО СТАЊЕ СРБИЈЕ 1914–1916. ГОДИНЕ

У ОЦЕНАМА РУСКОГ ВОЈНОГ АГЕНТА В.А. АРТАМОНОВА

ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ СЕРБИИ 1914–1916 ГГ.

В ОЦЕНКАХ РУССКОГО ВОЕННОГО АГЕНТА В.А. АРТАМОНОВА

Горан МИЛОРАДОВИЋ

БРОЈНО СТАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ 1916–1918. ГОДИНЕ

И ВОЈНО-ПОЛИТИЧКА ПОДРШКА РУСКЕ ИМПЕРИЈЕ КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

ЧИСЛЕННОСТЬ СЕРБСКОЙ АРМИИ НА САЛОНИКСКОМ ФРОНТЕ В 1916–1918 ГГ.

И ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА КОРОЛЕВСТВА СЕРБИИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИЕЙ

Алексеј ТИМОФЕЈЕВ

„ВЕЛИКА РУСКА РЕВОЛУЦИЈА ДАЛА ЈЕ ВЕЛИКА ЗЛА“:

РАЗОЧАРЕЊЕ СРПСКЕ ЕЛИТЕ У ПРИВРЕМЕНУ ВЛАДУ

И РЕВОЛУЦИОНАРНУ РУСИЈУ У ПРОЛЕЋЕ-ЛЕТО 1917.

„ВЕЛИКАЯ РУССКАЯ РЕВОЛУЦИЈА ПРИНЕСЛА БОЛЬШОЕ ЗЛО“:

РАЗОЧАРОВАНИЕ СЕРБСКОЙ ЭЛИТЫ ВО ВРЕМЕННОМ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ И

РЕВОЛУЦИОННОЙ РОССИИ ВЕСНОЙ-ЛЕТОМ 1917 Г.

Александар А. СИЛКИН

ЈУГОСЛОВЕНСКИ КОМУНИСТИ У СССР-у

И „ИСКУСТВО РУСКОГ ПРОЛЕТАРИЈАТА“ (1917–1945)

ЈУГОСЛАВСКЕ КОМУНИСТИ В СССР

И „ОПЫТ РУССКОГО ПРОЛЕТАРИАТА“ (1917–1945 ГГ.)

Александар ЖИВОТИЋ

**ПОКУШАЈ УСПОСТАВЉАЊА ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА
ИЗМЕЂУ ЈУГОСЛАВИЈЕ И СОВЈЕТСКОГ САВЕЗА (1923–1927)
ПОПЫТКА УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ
МЕЖДУ ЮГОСЛАВИЕЙ И СОВЕТСКИМ СОЮЗОМ (1923–1927)**

Пауза – Перерыв

Љубодраг ДИМИЋ

**ПОСЛЕДЊИ СУСРЕТ ЛЕОНИДА ИЛИЧА БРЕЖЊЕВА И ЈОСИПА БРОЗА ТИТА
(Москва, 16. и 21. мај 1979. године)
ПОСЛЕДНЯЯ ВСТРЕЧА ЛЕОНИДА ИЛЬИЧА БРЕЖНЕВА И ИОСИПА БРОЗА ТИТО
(Москва, 16 и 21 мая 1979 года)**

Георгиј Н. ЕНГЕЉГАРДТ

**ИЗВОРИ ОДНОСА РУСИЈЕ И СРБИЈЕ 1990-их ГОДИНА
У ИСТОКОВ ОТНОШЕНИЙ РОССИИ И СЕРБИИ В 1990-Х ГГ.**

Елена Ј. ГУСКОВА

**СРПСКА ДРЖАВНОСТ КРАЈЕМ ХХ/ПОЧЕТКОМ ХХИ ВЕКА. ОД ИДЕЈЕ
ЈУГОСЛОВЕНСТВА ПРЕМА ИДЕЈИ СРПСТВА
СЕРБСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ В КОНЦЕ ХХ/НАЧАЛЕ ХХИ ВВ. ОТ ИДЕИ
ЈУГОСЛАВИЗМА К ИДЕЕ СЕРБСТВА**

Роман Н. ИГНАТЈЕВ

**УМЕСТО БЕРЛИНСКЕ БЕОГРАДСКА? РАЗМИШЉАЊА АНТРОПОЛОГА
ДА ЛИ СУ БАЛКАНУ ПОТРЕБНЕ ГРАНИЦЕ
ВМЕСТО БЕРЛИНСКОЙ БЕЛГРАДСКАЯ? РАЗМЫШЛЕНИЯ АНТРОПОЛОГА
НАД ТЕМ, НУЖНЫ ЛИ ГРАНИЦЫ БАЛКАНАМ**

Дискусија - Дискуссија

Завршна реч - Заключительное слово

Михаил В. БЕЛОВ

СПЕЦИФИЧНОСТ РАНЕ ФАЗЕ ФОРМИРАЊА НОВЕ СРПСКЕ ДРЖАВНОСТИ И УЛОГА РУСИЈЕ

Српска државност Новог века рађала се у пламену оружаног конфликта и зато оцена специфичности ове ране фазе зависи од разумевања генезе национално-ослободилачке борбе 1804–1815. године. Захваљујући Л. фон Ранкеу у историографију и историјску свест маса ушла је као Српска револуција. Логично је да се, поводећи се за идеолошком модом, мењала интерпретација претпоставки, покретачких снага и карактера револуције, али она се најчешће или адаптирала у складу са већ познатим моделима или је била мистификована у изолацији од конкретне историјске реалности. Као алтернатива овим варијантама појављује се интерпретација почетка Првог српског устанка као локална манифестација општег империјалног конфликта везаног за реформе „низамима–џедид“ — првог покушаја превладавања структурне кризе и модернизације Турске (В. П. Грачев). Неуспеси реформатора, принуђеност ослањања пре свега на сопствене снаге, помоћ сународника из Хабзбуршке монархије (а касније и подршка Русије) у другој половини 1805. допринели су да борба Срба из Београдског пашалука добије самостално усмерење. У исто време почело је стварање основа устаничке државности које је наишло на потешкоће. Током дужег времена челници покрета обнављали су борбу за ресурсе (турска својина, контрола над прекограничном трговином итд.), коју су водиле милитаризоване групе предустаничког периода. Ова борба била је крунисана победом Карађорђа и „београдске групе“ главешина 1811.

Током конфликта са Наполеоновом Француском 1804–1806, Русија је развила такозване „балканске планове“ везане за стварање низа квазидржава на територији тадашње Османске империје. Штавише, на почетку руско-турског рата 1806–1812, Русија је почела да доприноси радикализацији циљева устаника који су захтевали независност Србије. До 1808 г. руски чиновници су били ангажовани у планирању стварања државе, а затим је Александар I, који није желео да се меша у унутрашња питања Србије, фактички признао њен суверенитет и потврдио легитимност непосредних контаката међу владама. Међутим, ови односи су директно зависили од успеха војних потеза против Турске, узајамних односа са другим великим силама и, пре свега, од сукоба са Наполеоновом Француском. Члан VIII Букурешког мира из 1812. потписаног уочи Наполеонове „руске кампање“, у правном смислу је учврстио права Срба на самостално управљање унутар земље, али је знатно уназадио модел „потпуне аутономије“, који је био карактеристичан за почетак устанка.

Конфликти незваничних дипломатских представника Русије у Београду (К. К. Родофиникина и Ф. И. Недобеа) и вођства устаника били су диктирани, између осталог, мањкавостима државног поретка и не увек вештим покушајима да се напором руских чиновника тај поредак унапреди. Са становишта претендената на државну контролу такав отпор према њима представљао се као део борбе за

национални суверенитет. Такав сценарио се понављао не само у Србији, него и у другим новим балканским државама.

Михаил В. БЕЛОВ

СПЕЦИФИКА РАННЕГО ЭТАПА В СТАНОВЛЕНИИ НОВОЙ СЕРБСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ И РОЛЬ РОССИИ

Сербская государственность Нового времени рождалась в огне вооруженного противостояния, поэтому оценка специфики этого раннего этапа зависит от понимания генезиса национально-освободительной борьбы 1804–1815 гг. С легкой руки Л. фон Ранке она вошла в историографию и массовое историческое сознание как Сербская революция. Закономерно, подчиняясь идеологической моде, менялась интерпретация предпосылок, движущих сил и характера революции, но, чаще всего, она либо подстраивалась под уже известные модели, либо мистифицировалась в изоляции от конкретных исторических реалий. Альтернативой таким вариантам представляется интерпретация начала Первого сербского восстания как локального проявления общеимперского конфликта вокруг реформ „низам-джедид” — первой попытки преодоления структурного кризиса и модернизации Турции (В.П. Грачев). Неудачи реформаторов, необходимость рассчитывать прежде всего на собственные силы, помощь соплеменников из Габсбургской монархии (а затем и поддержка России) во второй половине 1805 г. вывели борьбу сербов Белградского пашалыка на самостоятельную траекторию. Тогда же было положено начало созданию основ повстанческой государственности, что, однако, вызвало затруднения. На протяжении долгого времени предводители движения воспроизводили битву за ресурсы (турецкая собственность, контроль над трансграничной торговлей и т.д.), которую вели военизированные клики предповстанческой эпохи. Эта борьба увенчалась победой Карагеоргия и «белградской группировки» старейшин в 1811 г.

В ходе противостояния с наполеоновской Францией в 1804–1806 гг. Россия выработала так называемые «балканские планы» по созданию ряда славянских квазигосударств во владениях тогдашней Османской империи. Более того, с началом русско-турецкой войны 1806–1812 гг. Россия способствовала радикализации целей повстанцев, выдвинувших требование независимой Сербии. До 1808 г. русские чиновники были вовлечены в планирование государственного строительства, а затем Александр I, отказавшись от вмешательства во внутренние дела Сербии, фактически признал ее суверенитет и санкционировал правомочность непосредственных межправительственных контактов. Однако эти отношения напрямую зависели от успеха военных действий против Турции, взаимоотношений с другими великими державами и, прежде всего, от противоборства с наполеоновской Францией. Статья VIII Бухарестского мирного договора 1812 г., подписанного накануне «русской

кампании» Наполеона, юридически закрепила права сербов на самостоятельное внутреннее управление, но существенно отступала назад от модели „полной автономии“, характерной еще для начала восстания.

Конфликты неофициальных дипломатических представителей России в Белграде (К.К. Родофиникина и Ф.И. Недобы) с руководством повстанцев были продиктованы, кроме прочего, дефицитами государственного порядка и не всегда умелыми попытками его восполнения силами русских чиновников. С точки зрения претендентов на государственный контроль, противодействие им представлялось частью борьбы за национальный суверенитет. Такой сценарий повторялся затем не только в Сербии, но и в других новых балканских государствах.

Радомир Ј. ПОПОВИЋ

КАРАЂОРЂЕВ ДЕЛОВОДНИ ПРОТОКОЛ 1816–1817. ГОДИНЕ И ВОЈДОВА АКТИВНОСТ У САНКТ ПЕТЕРБУРГУ

Карађорђево деловодно протокол писама из 1816. и 1817. године је мало коришћени историјски извор који је похрањен у заоставштини Драгослава Страняковића у Архиву САНУ у Београду. Није познато како је историчар Страняковић дошао до тог документа. Истраживачима је постао доступан 2001. године. Реч је о рукописној књизи од 140 листова, од чега је 41 исписани лист. Карађорђево писар 1816. године и писац протокола био је Лазар Теодоровић (1781-1846), потоњи политичар и дипломата. Протоколисано је тридест пет писама (№16-№ 51) која је Карађорђе од 24. априла 1816. до 11. марта 1817. године (по јулијанском календару) упутио руским званичницима Каподистрији, Неселродеу, Бахматјеву, Козодовљеви, Ивеличу и самом цару Александру I. Поред Карађорђевох писама у протоколу се налазе и писма српских емиграната која су упућивали руским званичницима. У раду ће на основу протокола, али и других извора бити анализирана Карађорђево активност у Санкт Петербургу од априла 1816. до јануара 1817. године. Врховно предводништво, одговорност за слом Првог српског устанка и положај српских емиграната у Русији су најважнија питања која је Карађорђе настојао да реши за време вишемесечног боравка у руској престоници.

Радомир Ј. ПОПОВИЋ

ДЕЛОПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ПРОТОКОЛ КАРАГЕОРГИЯ В 1816–1817 ГГ. И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВОЖДЯ В САНКТ-ПЕТЕРБУРГЕ

Делопроизводственный протокол писем Карагеоргия из 1816 и 1817 гг. представляет собой малоиспользуемый исторический источник, сохранившийся в наследии Драгослава Страняковича в Архиве САНУ в Белграде. Неизвестно, как историк Странякович смог прийти до этого документа. Для исследователей он

стал доступным в 2001 году. Речь идёт о рукописи в 140 листов, с 41 исписанным листом. Писарем Карагеоргия в 1816 г. и составителем протокола был Лазар Теодорович (1781-1846), в дальнейшем политик и дипломат. В протокол внесено тридцать пять писем (№16-№ 51), которые Карагеоргий с 24 апреля 1816 до 11 марта 1817 г. (по юлианскому календарю) направил русским официальным лицам - Каподистрии, Нессельроде, Бахматиеву, Козодовлеву, Ивеличу и самому царю Александру I. Кроме писем Карагеоргия в протоколе находятся и письма сербских эмигрантов, которые были направлены русским официальным лицам. В работе на основании протокола и других источников будет проанализирована деятельность Карагеоргия в Санкт-Петербурге с апреля 1816 до января 1817 г. Верховное предводительство, ответственность за поражение Первого сербского восстания и положение сербских эмигрантов в России стали важнейшими вопросами, которые Карагеоргий старался решить за время своего пребывания в течение нескольких месяцев в российской столице.

Константин В. НИКИФОРОВ

О СРПСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ПРОГРАМУ У 19. ВЕКУ У КОНТЕКСТУ РУСКО-СРПСКИХ ОДНОСА

Добро је познато да се идеја о уједињењу српског народа у једну независну државу појавила још крајем XVIII в., да је фигурирала у неким спољнополитичким плановима из времена српских устанака и није јењавала у доба прве владавине Милоша и Михаила Обреновића. Међутим, планови ширења Кнежевине подигнути су се на виши ниво у доба владавине уставобранитеља, што се одразило у састављању програма који је добио назив „Начертаније“ Илије Гарашанина и постао најважнији српски документ у новом веку. Овај документ је већ у довољној мери одражавао висок ниво развоја српске политичке мисли.

У западној литератури „Начертаније“ се најчешће не дефинише као српски или чак не као јужнословенски, него као великосрпски програм. Међутим, Гарашанин је ипак створио српски национални програм који је заменио јужнословенски План Ф. Заха. Подсећамо да израз „Велика Србија“ не постоји у „Начертанију“, а анализа тог програма показује да се у њему не подржава идеја национализма (шовинизма), националне доминације и националног првенства. Штавише, као један од главних принципа, програмом се гарантује слобода вероисповести и поставља задатак да се успостави атмосфера поверења и толеранције, пре свега између Срба и босанских и албанских католика.

Назив „Велика Србија“ није био повезан само с унутрашњим процесима у Србији, него и с аустроугарском политиком на Балкану, с плановима Хабзбурговаца о коначном припајању Босне и Херцеговине. Никола Б. Поповић не пише без основа да термин „Велика Србија“ није био српски продукт „јер је исфабрикован ван српске нације и државе“.

Дакле, првенствено под утицајем пољске емиграције, Гарашанин је у свом програму покушао да се удаљи од традиционалне оријентације у правцу Русије, засноване на етничкој и религиозној блискости, и понудио дугорочну оријентацију на Запад. Многи српски историчари тврде да је тај део програма одговарао практичним интересима Србије. Супротно томе, априори одбацујући руску подршку, Гарашанин је смањивао могућност реализације националних задатака Срба, постављао баријере између њих и других јужнословенских народа, који су настављали да верују у ослободилачку мисију Русије. Ипак, Русија је својом антитурском политиком, коју је спроводила дипломатским и војним средствима, објективно помагала процес ослобађања балканских народа, бар у оквирима датих политичких околности и у складу са својим државним интересима, али на систематски начин. Балканске националне државе заправо су могле настати само на рушевинама Османског царства.

Гарашанинов став је произлазио из бојазни да се у случају распада Османског царства неће добити ништа корисно. Али прогноза Гарашанина, који се под утицајем Заха и других пољских агената плашио поделе Турске по линији Видин – Солун између Аустрије и Русије, није била тачна. Ова теза која се среће у Заховом „Плану”, а затим преноси у Гарашаниново „Начертаније” и постоји у историографији, није поткрепљена документима.

За разлику од Аустрије, Русија није имала никакве експанзионистичке планове у погледу бугарских, српских и других јужнословенских земаља. То је врло очигледно показао даљи ток историје. Штавише, почев од Једренског мира 1829. год., па све до почетка Кримског рата, влада цара Николаја I држала се курса подршке целовитости Турске царевине. Руски историчар Владилен Виноградов тачно је написао да су „различите комбинације прерасподеле „болесниковог наслеђа” важиле само теоретски, али не на папиру”.

Али с друге стране, баш због тога Гарашанин у то време заиста није могао да рачуна на озбиљну помоћ Русије у реализацији српских националних планова. Оријентација царизма на очување целовитости Османског царства није нимало томе помагала. Гарашанин у то време такође није могао рачунати ни на озбиљну помоћ европских држава, које су се са своје стране такође залагале за очување целовитости Османског царства.

Таква политика је за саму руску владу представљала велике тешкоће у очувању руског утицаја међу балканским народима. Са сличним тешкоћама у стицању поверења свог народа суочавала се и српска влада, која је водила политику очувања добрих односа с Портом. Борба уставобранитеља против утицаја Русије на Балкану такође није помагала. Већина балканских народа је наставила да верује у ослободилачку мисију Русије.

Политика Русије у Србији пред Кримски рат завршила се крахом. Након Париског мира 1856. г., покровитељски однос Русије према Кнежевини Србији замењен је колективним покровитељством европских држава. За Русију престало да важи старо правило – да се спорови с Турском решавају очи у очи,

без уплитања са стране. После завршетка Кримског рата политика Русије почела је да се мења. Чак је и Илија Гарашанин схватио да решавање националних задатака који су стајали пред Србијом нема перспективу без помоћи Русије. То се догодило већ током друге владавине Михаила Обреновића.

Константин В. НИКИФОРОВ
**О СЕРБСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРОГРАММЕ В 19. ВЕКЕ
В КОНТЕКСТЕ РУССКО-СЕРБСКИХ ОТНОШЕНИЙ**

Хорошо известно, что идея объединения сербского народа в одно независимое государство появилась ещё в конце XVIII в., фигурировала в некоторых внешнеполитических планах времён сербских восстаний и не угадала в период первого правления Милоша и Михаила Обреновича. Тем не менее, планы расширения Княжества поднялись на высшую ступень в период правления уставобранителей, что отразилось в составлении программы, которая получила название „Начертание“ Ильи Гарашанина и стала важнейшим сербским документом в новом веке. Этот документ уже в большой степени отражал высокий уровень развития сербской политической мысли.

В большинстве случаев в западной литературе „Начертание“ определяется не как сербская, и даже не как южнославянская, а как великосербская программа. Тем не менее, Гарашанин создал сербскую национальную программу, заменившую южнославянский План Ф. Заха. Напомним, что выражение „Великая Сербия“ не существует в „Начертании“, а анализ этой программы показывает, что она не поддерживает идеи национализма (шовинизма), национальной доминации и национального преимущества. Более того, одним из главных принципов программа утверждает свободу вероисповедания, поставлена задача установить атмосферу доверия и толерантности, прежде всего между сербами и боснийскими и албанскими католиками.

Название „Великая Сербия“ не было связано только с внутренними процессами в Сербии, но и с австро-венгерской политикой на Балканах, с планами Габсбургов об окончательном присоединении Боснии и Герцеговины. Никола Б. Попович небезосновательно пишет, что термин „Великая Сербия“ не был сербским продуктом, „ так как был произведён вне сербской нации и государства“.

Так, в большей мере под влиянием польской эмиграции, Гарашанин в своей программе попытался отойти от традиционной ориентации в направлении России, основанной на этнической и религиозной близости, и предложил долгосрочную ориентацию на Запад. Многие сербские историки утверждают, что эта часть программы подходила гибким интересам Сербии. Вопреки этому, не принимая априори русскую поддержку, Гарашанин уменьшал возможности реализации национальных задач сербов, ставил барьеры между ними и другими южнославянскими народами, которые продолжали верить в освободительную

миссию России. Тем не менее, Россия своей антитурецкой политикой, которую она воплощала дипломатическими и военными средствами, объективно помогла процессу освобождения балканских народов, по крайней мере в рамках данных политических обстоятельств и в соответствии с своими государственными интересами, но систематическим образом. Балканские национальные государства на самом деле могли образоваться только на обломках Османского царства.

Точка зрения Гарашанина вытекала из боязни, что ничего полезного при распаде Османского царства приобрести не получится. Но прогноз Гарашанина, который под влиянием Заха и других польских агентов боялся раздела Турции по линии Видин – Солун между Австрией и Россией, не был точным. Этот тезис, встречающийся в „Плане“ Заха, и который затем переносится в „Начертание“ Гарашанина и существует в историографии, не подкреплён документально.

В отличие от Австрии, Россия не имела никаких экспансионистских планов в отношении болгарских, сербских и других южнославянских стран. Это с большой очевидностью показало дальнейшее развитие истории. Более того, начиная с Едренского мира 1829 г., и до начала Крымской войны, правительство царя Николая I держалось курса поддержки целостности Турецкого царства. Русский историк Владилен Виноградов точно написал, что „разные комбинации передела „наследствия больного“ имели место быть только в теории, но не на бумаге“.

Но с другой стороны, именно из-за этого, Гарашанин действительно не мог в то время рассчитывать на серьёзную помощь России в реализации сербских национальных планов. Курс царизма на сохранение целостности Османской империи ничуть не помогал этому. Также, Гарашанин в это время не мог рассчитывать на серьёзную помощь европейских государств, которые со своей стороны также хотели целостности Османского царства.

Такая политика для самого российского правительства представляла большие трудности в сохранении российского влияния среди балканских народов. С похожими трудностями в завоевании доверия своего народа сталкивалось сербское правительство, которое проводило политику сохранения хороших отношений с Портой. Борьба уставобранителей против влияния России на Балканах также не помогала. Большинство балканских народов продолжало верить в освободительную миссию России.

Политика России в Сербии перед Крымской войной закончилась крахом. После Парижского мира 1856 г. покровительство Княжеству Сербия со стороны России было заменено на коллективное покровительство европейских государств. Для России перестало действовать старое правило – споры с Турцией решать наедине, без вмешательства со стороны. После завершения Крымской войны политика России начала меняться. Даже Илья Гарашанин понял бесперспективность решения национальных задач, которые стояли перед Сербией, без помощи России. Это случилось уже во второе правление Михаила Обреновича.

Данко ЛЕОВАЦ

РУСИЈА И СРБИЈА У ПОЧЕТНОЈ ФАЗИ КРИМСКОГ РАТА (1852–1853)

Средина 19. века представља време када су се поново сукобили интереси великих сила око два најважнија питања европске политике 19. и почетка 20. века – питања одржања „равнотеже сила” и Источног питања. Питање равнотеже између европских сила није се непосредно тицало Србије, али се са почетком сукоба и отварањем Источног питања чинило да је угрожен опстанак Османског царства, чиме се неминовно отварало и питање статуса Србије, Влашке и Молдавије. У раду ћемо покушати да анализирамо положај Србије непосредно пред почетак војних дејстава у Кримском рату (1852–1853). Србија се налазила на важној политичкој прекретници, растрзана између покровитељског двора са једне стране, и сизеренског и осталих великих сила, са друге. Илија Гарашанин је, најпре као министар унутрашњих дела, а потом и кнежевски представник и министар иностраних дела, добрим делом изнео тежину српско–руских односа у овом периоду. Покушавао је да се одупре бројним притисцима из Петрограда и води политику ослобођену од руских захтева и наређења. У томе није успео, што је свакако био важан показатељ утицаја Русије у Србији.

Данко ЛЕОВАЦ

РОССИЯ И СЕРБИЯ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ КРЫМСКОЙ ВОЙНЫ (1852–1853)

Середина XIX века представляет собой время, когда вновь столкнулись интересы великих держав по двум важнейшим вопросам европейской политики XIX и начала XX века – по вопросу поддержания „равновесия сил” и по Восточному вопросу. Вопрос равновесия европейских сил не касался непосредственно Сербии, но с началом конфликта и открытием Восточного вопроса под угрозу встало выживание Османской империи, что неминуемо открывало вопрос статуса Сербии, Валахии и Молдавии. В работе мы попытаемся проанализировать положение Сербии непосредственно перед началом военных действий в Крымской войне (1852–1853). Сербия находилась на важном политическом повороте, растерзанная между покровительством двора, с одной стороны, и влиянием сюзерена и остальных великих держав, с другой стороны. Илия Гарашанин, сначала в качестве министра внутренних дел, а потом как княжеский представитель и министр иностранных дел, большей частью взял на себя сложности сербско-русских отношений этого периода. Он пытался оказать сопротивление неоднократному давлению из Петербурга и вести политику, освобождённую от русских требований и распоряжений. В этом он не смог преуспеть, что несомненно было важным показателем влияния России в Сербии.

Јована БЛАЖИЋ ПЕЈИЋ

РУСИЈА И ПРОСВЕТНО ПИТАЊЕ КОД СРБА (1856–1878)

Међународна изолација, те промена спољнополитичког курса после 1856. године, захтевали су од Руске империје веће ангажовање на Балкану. Ширење утицаја међу балканским народима, а нарочито међу Србима и Бугарима, био је за Русију сигуран пут за поновни повратак на међународну европску сцену. Једна од сфера уплитања Русије у српско питање била је просвета, нарочито финансирање школовања Срба из свих крајева Балканског полуострва у Русији. На тај начин, стварали су потенцијалне агенти и просветни кадар намењен превасходно за крајеве који су се налазили под турском влашћу са циљем јачања руског фактора у тим областима. Уз помоћ руске владе, први српски питомци кренули су 1846. године пут Русије, али је организованије и нешто активније деловање наступило тек након 1856. године. Највећи број српских питомаца школовали су се се као стипендисти руске владе, као стипендисти Министарства просвете, али је било и оних који су директно били стипендисти Московског словенског добротворног комитета, те и других друштвених организација, и стипендисти појединаца-добротвора најчешће из словенофилског круга. Московски словенски добротворни комитет, који је школовање словенских народа истицао као један од својих основних задатака, био је далеко најангажованији, а имао је додира и са државним питомцима и неретко их помагао. Судбина српских питомаца била је различита. Неколицина је умрла за време школовања, неколицина се трајно настанила у Русији, а један број се по повратку са школовања озбиљно посветио национално-ослободилачкој борби. Највећи број питомаца посветио се просвећивању и образовању својих сународника. На основу обимне и необјављене архивске грађе приказани су основни правци и главни домети таквог руског деловања и његов стварни утицај на развој српске државности.

Јована БЛАЖИЧ ПЕЈИЧ

РОССИЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬНЫЙ ВОПРОС У СЕРБОВ (1856–1878)

Международная изоляция и изменение внешнеполитического курса после 1856 г., потребовали от Российской империи большую активность на Балканах. Расширение влияния среди балканских народов, особенно среди сербов и болгар, было для России гарантированной дорогой возвращения на международную европейскую сцену. Одна из сфер влияния России в сербском вопросе было просвещение, в частности финансирование образования в России сербов со всех концов Балканского полуострова. Таким образом, создавались потенциальные агенты и образовательные кадры, предназначенные преимущественно для тех областей, которые находились под турецкой властью,

с целью усиления российского фактора в этих областях. С помощью российского правительства первые сербские воспитанники в 1846 г. поехали в Россию, но организованная и более активная деятельность началась только после 1856 г. Большинство сербских воспитанников обучались в качестве стипендиатов российского правительства, стипендиатов Министерства просвещения, но некоторые напрямую являлись стипендиатами Московского славянского благотворительного комитета и других общественных организаций, как и отдельных благотворителей, чаще всего из кругов славянофилов. Московский славянский благотворительный комитет, который обучение славянских народов ставил как одну из своих важнейших задач, являлся наиболее активным звеном, был связан с государственными воспитанниками и нередко им помогал. Судьба сербских воспитанников была разной. Кто-то умер во время обучения, кто-то навсегда остался в России, а часть их после возвращения серьёзно посвятила себя национально-освободительной борьбе. Большая часть воспитанников посвятила себя просвещению и образованию соотечественников. На основании объёмных и неопубликованных архивных данных показаны основные направления и главные достижения такого русского воздействия и его реального влияния в развитии сербской государственности.

Момир САМАРЦИЋ

РУСИЈА И СРПСКА ЖЕЛЕЗНИЦА 1878–1881:

**О ПОЛИТИЧКИМ И ПРИВРЕДНИМ АСПЕКТИМА РУСКЕ ПОЛИТИКЕ
ПРЕМА СРБИЈИ ПОСЛЕ БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА**

Берлински конгрес и стицање државне независности представљали су почетак нове фазе у развоју српско-руских односа, суштински одређене политиком Русије током Велике источне кризе 1875–1878. У раду намеравамо да анализирамо политику Русије према испуњењу одредаба Берлинског уговора везаних за Србију, а посебно према изградњи железнице као парадигми спољнополитичких дилема Србије у првим годинама после Конгреса. Основна теза коју заступамо јесте да је руска перспектива према темама значајним за развој српске привреде била преваходно политичка, односно да је била одређена слабшћу руске привреде у односу на привреде држава западне и средње Европе и слабим могућностима учествовања руских финансијских кругова у конкурисању за добијање концесије за изградњу српске железнице. С друге стране, опрезна руска политика према решавању проблема српске железнице била је условљена међународним положајем Русије после Берлинског конгреса и спољнополитичком офанзивом Аустро-Угарске везаном за остварење низа циљева везаних за учвршћење привредног утицаја на Балкану који би водили и укључењу балканских држава у аустро-угарску интересну сферу. Суштина политике Русије сводила се на спречавање намера Аустро-Угарске, али не директним супротстављањем, већ пружањем подршке владама балканских држава.

Момир САМАРДЖИЧ

**РОССИЯ И СЕРБСКАЯ ЖЕЛЕЗНАЯ ДОРОГА В 1878–1881:
О ПОЛИТИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ АСПЕКТАХ РОССИЙСКОЙ
ПОЛИТИКИ В ОТНОШЕНИИ СЕРБИИ ПОСЛЕ БЕРЛИНСКОГО КОНГРЕССА**

Берлинский конгресс и получение государственной независимости представляли собой начало нового этапа в развитии сербско-русских отношений, суть которых была определена политикой России во время Большого восточного кризиса 1875–1878 гг. В работе мы хотим проанализировать политику России в отношении исполнения обязательств, вытекающих из Берлинского договора и относящихся к Сербии, и особенно по вопросу строительства железной дороги как парадигмы внешнеполитических дилемм Сербии в первые годы после Конгресса. Основной тезис, которого мы придерживаемся, тот, что русская перспектива в отношении тем, важных для развития сербской экономики была в большей степени политической, т.е. определялась слабостью российской экономики по сравнению с экономиками государств Западной и Средней Европы и слабыми возможностями участия российских финансовых кругов в конкурсах по получению концессии для строительства сербской железной дороги. С другой стороны, осторожная российская политика в отношении решения вопроса сербской железной дороги была обусловлена международным положением России после Берлинского конгресса и внешнеполитическим наступлением Австро-Венгрии, связанным с реализацией ряда целей, направленных на укрепление экономического влияния на Балканах, которые бы вели к включению балканских государств в австро-венгерскую зону интересов. Суть политики России сводилась на предотвращение намерений Австро-Венгрии, но не прямым сопротивлением, а оказанием поддержки правительствам балканских государств.

Андреј Л. ШЕМЈАКИН

**РУСИЈА, НИКОЛА ПАШИЋ И РЕЖИМ МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА 1883–1889.
(РАЗВОЈ ДИСКУСИЈЕ)**

1. У српским званичним круговима 1880-их било је сасвим природно сматрати да је Русија, непријатељски расположена према режиму М. Обреновића, била ако не организатор Тимочког устанка, онда, у најмању руку, његов спонзор. Руски извори у потпуности негирају овај историјски мит.

2. Лидер Народне радикалне странке Никола Пашић, који је побегао у Бугарску, почео је да припрема нови устанак у циљу свргавања Милана Обреновића с власти. Низ српских историчара (С. Јованович, М. Протић и др.) сматрали су и сматрају да је Русија пружала активну помоћ српској емиграцији, финансирујући њену завереничку делатност. Штавише, били су убеђени да је Н. Пашић био у

контакту с агентами русской тайной полиции на Балкану. Постојање таквих верзија повезано је са тим што су њихови аутори били веома оскудно упознати са руском историјском грађом (поготову се то односи на М. Протића), која сведочи да се званични Петербург преко својих представника у Бугарској и Румунији потпуно дистанцирао од емигрантског деловања, а сам Пашић је био под дискретном присмотром руске балканске резидентуре. Новчану помоћ Н. Пашићу и његовим следбеницима пружале су словенофилске организације, али она није имала велики значај и била је више хуманитарног карактера.

3. Државни удар се припремао не само у Бугарској и Румунији, него и у Србији. И овде је руски представник заузео још одлучнији став. Не само што је радикалима одбио помоћ коју су тражили, него им је и буквално забранио да предузимају било какве насилне кораке, што је деловало као хладан туш и за оне који су били са друге стране границе. Дакле, без обзира на непријатељски став према српском монарху, Русија га је фактички спасла од могућег политичког краха, што је београдски посланик А. И. Персиани отворено рекао М. Обреновићу.

4. Само емигрантско деловање Николе Пашића многи аутори (Р. Љушић, С. Турлаков, Н. Радосављевић и др.) дефинишу као „неморално“, „непатриотско“, „издајничко“, које је у својој основи имало само тежњу за влашћу. Ми сматрамо да ту нема ни наговештаја о издаји. Мотиви Пашићевог деловања су компликованији и били су више идеолошког, него политичког карактера.

Андрей Л. ШЕМЯКИН

РОССИЯ, НИКОЛА ПАШИЧ И РЕЖИМ МИЛАНА ОБРЕНОВИЧА В 1883–1889 ГГ. (В РАЗВИТИЕ ДИСКУССИИ)

1. В сербских официальных кругах в 1880-е годы было совершенно естественным считать, что Россия, враждебно настроенная к режиму М. Обреновича, являлась, если не организатором Тимокского восстания (октябрь 1883) то, по крайней мере, его спонсором. Российские источники полностью опровергают этот исторический миф.

2. Бежавший в Болгарию лидер Народной радикальной партии Никола Пашич начал готовить новое восстание с целью свержения Милана Обреновича с престола. Ряд сербских историков (С. Йованович, М. Протич и др.) считали и считают, что Россия оказывала активную помощь сербской эмиграции, финансируя ее заговорщическую деятельность. Более того, они уверены, что Н. Пашич был в контакте с агентами русской тайной полиции на Балканах. Появление таких версий связано с крайне слабым знанием их авторами русских исторических материалов (особенно это касается М. Протича), которые свидетельствуют, что официальный Петербург – через своих представителей в Болгарии и Румынии – полностью отстранился от акции эмигрантов, а сам Пашич входил в круг негласного наблюдения русской балканской резидентуры. Денежную помощь Н.

Пашичу и его соратникам оказывали славянофильские организации, но она являлась незначительной и носила чисто гуманитарных характер.

3. Переворот готовился не только в Болгарии и Румынии, но и в Сербии. И здесь российский представитель занял еще более решительную позицию. Он не только отказал радикалам в искомой помощи, но и буквально запретил им предпринимать какие-либо насильственные шаги, что охладило головы и по ту сторону границы. Таким образом, хоть и настроенная враждебно в отношении сербского монарха, Россия фактически спасла его от возможного политического краха, как белградский посланник А.И. Персиани и заявил открыто М. Обреновичу.

4. Сами же эмигрантские деяния Николы Пашича многие авторы (Р. Люшич, С. Турлаков, Н. Радосавлевич и др.) определяют как „неморальные“, „непатриотичные“, „предательские“, в основе которых лежала одна лишь жажда власти. Нам же думается, что предательством здесь и не пахло. Мотивы акции Пашича были гораздо сложнее и имели более идеологический, чем политический характер.

Сузана РАЈИЋ

ВЛАДИМИР ВСЕВОЛОДОВИЧ ЖАДОВСКИ И ПАВЕЛ БОРИСОВИЧ МАНСУРОВ – АНТИПОДИ РУСКЕ ДИПЛОМАТСКЕ МИСИЈЕ У СРБИЈИ (1898–1901)

Аналитичким и компаративним приступом извештаја двојице дипломата похрањених у АВПРИ-у, расветлићемо у коликој мери су билатерални односи две земље зависили, између осталог, од савесности и професионалности дипломатског кадра и придржавања инструкција надлежних. Незадовољна стањем у Србији због повратка краља Милана у јесен 1897. Русија се одлучила да примени методу „моралног бојкота“, односно дипломатског штрајка. В. В. Жадовски наменован је за посланика на двору Александра Обреновића у новембру 1897. године, а у Београд је допутовао 28. јуна. Серијом непристојности кршио је све норме дипломатског општења, изазивајући нерасположење српског двора и владе, све док после осам месеци није опозван на одмор. Те 1898/99. српско-руски односи су доспели на најнижу тачку општења. За заступника руске амбасаде, у одсутности посланика, наменован је први секретар П. Б. Мансуров и он је на тој дужности остао све до доласка посланика Чарикова 1901. године. Мансуров је одмах нормализовао односе са Србијом. Врло вешто, уз помоћ Драге Машин успоставио блиске везе са краљем Александром. Намера краља и будуће краљице да се ослободе краља Милана у потпуности се поклапала са жељом Русије, те је и подржана суптилним мерама и саветима Мансурова. Он је извештавао једино о предностима по Русију ако би будућа владарка била наклоњена Русији и, као таква, вршила би велики утицај на краља; повратак краљевог оца у земљу био би трајно онемогућен.

Сузана РАЙИЧ

**ВЛАДИМИР ВСЕВОЛОДОВИЧ ЖАДОВСКИЙ И ПАВЕЛ БОРИСОВИЧ МАНСУРОВ
– АНТИПОДЫ РУССКОЙ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ МИССИИ В СЕРБИИ (1898–1901)**

При помощи аналитического и компаративного подхода к отчётам двух дипломатов, сохранившихся в АВПРИ, мы прольём свет на то, в какой мере двусторонние отношения двух стран зависели, кроме всего прочего, от добросовестности и профессионализма дипломатических кадров и следования инструкциям вышестоящих. Недовольная состоянием Сербии из-за возвращения короля Милана осенью 1897 г., Россия решила использовать метод „морального бойкота“, т.е. дипломатической забастовки. В. В. Жадовский назначен послом при дворе Александра Обреновича в ноябре 1897 г., а в Белград прибыл 28 июня. Серией неприличий он нарушил все нормы дипломатического общения, вызывая негативное отношение сербского двора и правительства до тех пор, пока после восьми месяцев его не отозвали в отпуск. В 1898/99 гг. сербско-русские отношения оказались на самой низкой точке общения. Представителем российского посольства в отсутствие посла был выбран первый секретарь П. Б. Мансуров, который в этой должности остался до прихода посла Чарикова в 1901 году. Мансуров немедленно нормализовал отношения с Сербией. Очень умело, с помощью Драги Машин, он наладил близкие отношения с королём Александром. Намерение короля и будущей королевы избавиться от короля Милана полностью совпадало с желанием России, и было поддержано деликатными мерами и советами со стороны Мансурова. Он докладывал исключительно о преимуществах для России, если бы будущая королева была расположена к России и, как таковая, оказывала большое влияние на короля; таким образом, возвращение отца короля в страну было бы гарантировано невозможным.

Миљан МИЛКИЋ

**РУСКИ УТИЦАЈ НА ШКОЛОВАЊЕ ОФИЦИРА
ВОЈСКЕ КНЕЖЕВИНЕ И КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ**

У раду ће бити наведено и анализирано како је руска војна мисао утицала на школовање и образовање српских официра. На тај начин ће бити анализиран руски утицај на организацију, модернизацију, наоружање, војну мисао и доктрину војске Кнежевине и Краљевине Србије. Ова тема биће обрађена кроз анализу школовања српских официра у Русији, као и кроз анализу руске литературе која је коришћена у српским војним школама и коју су читали официри у војсци Кнежевине и Краљевине Србије. С обзиром на чињеницу да није имала своје војне школе, Кнежевина Србија је још пре стицања независности 1833. у руску војску послала 30 младића на школовање и обуку за коњичке, пешадијске и артиљеријске официре. На тај начин Русија је постала

прва земља у којој су на школовање о државном трошку слати српски официри. Русија је, заједно са Немачком, Аустријом и Француском, била држава у којој се школовало највише српских питомаца. У периоду од 1860. до 1900. године на школовању у различитим руским војним школама било је укупно 35 српских питомаца. У раду ће бити наведени и официри који су школовани у Русији, а који су својим професионалним ангажовањем допринели развоју српске војске. Један од њих био је Коста Милетић, који се као капетан школовао у ваздухопловно-техничкој школи у Петрограду и који је приликом формирања Ваздухопловне команде 1912. постављен за њеног првог команданта. Учење руског језика у српским војним школама представља још један важан сегмент из оквира ове теме. Школовање српских официра у Русији важно је и за анализу руске литературе која је коришћена у српској војсци. С обзиром на то да је доступност књига и чланака на руском језику била везана за познавање руског језика, у раду ће бити указано на појединце који су преводили са руског. Биће анализиран начин на који је руска литература дистрибуирана у официрским читаоницама, као и како је продавана међу официрима. Рад је писан на основу војне штампе која је објављивана у Кнежевини и Краљевини Србији, објављених закона и уредби, као и на основу релевантне литературе.

Милян МИЛКИЧ

РОССИЙСКОЕ ВЛИЯНИЕ НА ОБУЧЕНИЕ ОФИЦЕРОВ АРМИИ КНЯЖЕСТВА И КОРОЛЕВСТВА СЕРБИИ

В работе будет рассмотрено и проанализировано каким образом российская военная мысль влияла на обучение и образование сербских офицеров. Таким образом, будет проанализировано русское влияние на организацию, модернизацию, вооружение, военную мысль и доктрину армии Княжества и Королевства Сербии. Эта тема будет разработана через анализ обучения сербских офицеров в России, как и через анализ российской литературы, которая использовалась в сербских военных школах, и которую читали офицеры армии Княжества и Королевства Сербии. С учётом того, что Княжество Сербия не располагало собственными военными школами, ещё до получения независимости в 1833 г. оно направило в российскую армию 30 юношей на обучение на кавалерийских, пехотных и артиллерийских офицеров. Таким образом, Россия стала первой страной, в которую за государственный счёт высылались для обучения сербские офицеры. Россия, вместе с Германией, Австрией и Францией была государством, в котором обучалось большинство сербских воспитанников. В период с 1860 по 1900 год образование в различных российских военных школах проходило 35 сербских воспитанников. В работе будут указаны и офицеры, получившие образование в России, которые своей профессиональной деятельностью способствовали развитию сербской армии.

Одним из них был Коста Милетич, который в качестве капитана получил образование в авиационно-технической школе в Петербурге и который при формировании Авиационной команды в 1912 г. был назначен её первым командиром. Изучение русского языка в сербских военных школах представляет собой ещё один важный сегмент в рамках этой темы. Образование сербских офицеров в России является важным фактором для анализа российской литературы, используемой в сербской армии. С учётом того, что доступность книг и статей на русском языке была связана со знанием русского языка, в работе будут указаны отдельные личности, делавшие перевод с русского языка. Будет проанализирован способ распространения русской литературы в офицерских библиотеках, а также, каким образом организовывалась продажа литературы среди офицеров. Работа написана на основании военной печати, публиковавшейся в Княжестве и Королевстве Сербии, опубликованных законов и распоряжений, а также на основании релевантной литературы.

Јарослав В. ВИШЊАКОВ

**УНУТРАШЊОПОЛИТИЧКО СТАЊЕ СРБИЈЕ 1914–1916. ГОДИНЕ
У ОЦЕНАМА РУСКОГ ВОЈНОГ АГЕНТА В.А. АРТАМОНОВА**

Приликом изучавања питања учешћа Србије у Првом светском рату велики значај има увођење у научну употребу нових извора који омогућавају детаљнију и, према томе, објективнију оцену положаја земље, како у време њених војних операција 1914–1915 тако и током преласка српске војске преко Албанских планина и њене евакуације на грчко острво Крф. Непосредни сведок свих ових догађаја био је руски војни агент, генерал-мајор Виктор Алексејевич Артамонов (1873–1942). Његови извештаји, писма и дневничке белешке, који су сачувани у фондовима Руског државног војно-историјског архива, представљају драгоцен извор који омогућује да се осветле многобројни аспекти овог трагичног и истовремено епохалног периода српске историје XX в. Њихова вредност за историчара је у томе што они помажу да се реконструишу нијансе повезане како са општим процесима политичког развоја Србије почетка XX в., тако и са догађајима који су се одвијали на Балканској сцени током Првог светског рата. Притом лични дневник руског војног агента, који поред тога садржи оцене поступака цивилних и војних чиновника Српске краљевине 1914–1917, још није постао објекат достојан пажње стручњака, иако прецизна запажања руског војног агента могу суштински да допринесу разумевању политичких процеса који су се одвијали у Српској краљевини како почетком XX в., тако и током Првог светског рата. Као што уочавамо из извештаја и саопштења руског војног агента Артамонова, који свеобухватно карактеришу унутрашњи положај земље у периоду релативног затишја на српско-аустријском фронту, пораз Србије је постао неизбежан много пре него што је војска Макензена отпочела 1915. своју

нову општу офанзиву која је по Србе постала кобна. Осим тога, белешке у дневнику руског војног агента омогућују да се реконструишу детаљи трагичног преласка српске војске преко планина Албаније и Црне Горе у јесен и зиму 1915-1916 названи „српска голгота“.

Јрослав В. ВИШНЯКОВ

**ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ СЕРБИИ 1914–1916 ГГ.
В ОЦЕНКАХ РУССКОГО ВОЕННОГО АГЕНТА В. А. АРТАМОНОВА**

При изучении вопроса участия Сербии в Первой мировой войне немало-важное значение имеет введение в научный оборот новых источников, позволяющих более детально, а, следовательно, более объективно оценить положение страны, как в период ведения ею боевых действий 1914–1915 гг., так и во время перехода сербской армии через горы Албании и ее эвакуации на греческий остров Корфу. Непосредственным свидетелем всех этих событий являлся российский военный агент, генерал-майор Виктор Алексеевич Артамонов (1873–1942). Его донесения, письма и дневниковые записи, хранящиеся в фондах Российского государственного военно-исторического архива, являются ценным источником, позволяющим пролить свет на многочисленные аспекты этого трагического и в то же время эпохального периода сербской истории XX в. Их ценность для историка состоит в том, что они позволяют реконструировать нюансы, связанные как с общими процессами политического развития Сербии начала XX в., так и с событиями, происходившими на Балканском театре Первой мировой войны. Притом личный дневник российского военного агента, содержащий в том числе его оценки действий гражданских и военных чиновников Сербского королевства в период 1914–1917 гг., еще не стал объектом пристального внимания специалистов, хотя меткие наблюдения русского военного агента могут существенно дополнить понимание политических процессов, происходивших в Сербском королевстве как в начале XX в., так и в период Первой мировой войны. Как видно из донесений и сообщений русского военного агента Артамонова, весьма полно характеризующих внутривнутриполитическое положение страны в период относительного затишья на сербо-австрийском фронте, разгром Сербии стал неотвратимым задолго до того, как австрийская армия Макензена начала осенью 1915 года свое новое генеральное наступление, ставшее для сербов роковым. Кроме того, дневниковые записи российского военного агента позволяют реконструировать детали трагического перехода сербской армии через горы Албании и Черногории осенью-зимой 1915-1916 гг., названные „сербской голгофой“.

Горан МИЛОРАДОВИЋ

БРОЈНО СТАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ 1916–1918. ГОДИНЕ И ВОЈНО-ПОЛИТИЧКА ПОДРШКА РУСКЕ ИМПЕРИЈЕ КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

Питање бројног стања војске Краљевине Србије у Првом светском рату обрађивано је у великом броју чланака и синтетичких текстова, као и у збиркама објављене грађе. Иако постоји обиље података о тој теми, делом још увек необјављених, код различитих аутора број српских официра и војника евакуисаних у иностранство 1916. године варира од 160.000 до 110.000. Научног консензуса нема ни око борбене моћи те војске, односно око пропорције броја бораца, небораца, болесника и инвалида у укупном броју војних лица. Посебан проблем представља тумачење политичких и друштвених последица до којих су довели тешки губици српске војске, која је у октобру 1915. бројала 404.000 војника. С једне стране, недостатак попуне српске војске после 1915. године био је пресудан разлог за формирање Српског добровољачког корпуса у Русији и сакупљање добровољаца међу југословенским исељеницима у Европи и прекоокеанским земљама. Револуција у Русији била је чинилац који је ограничио попуњу из руских заробљеничких логора и Србију лишио руске дипломатске и војне подршке. С друге стране, недостатак прилива свежих војника утицао је и на доношење важних политичких одлука, од којих су неке имале далекосежне последице. Одлука о стварању Југославије није независна од војне снаге Србије и губитка руске дипломатске подршке после револуције и изласка Русије из Првог светског рата. Излагање је написано на основу објављене и необјављене руске и српске архивске грађе, као и уз ослонац на опсежну стручну литературу.

Горан МИЛОРАДОВИЋ

ЧИСЛЕННОСТЬ СЕРБСКОЙ АРМИИ НА САЛОНИКСКОМ ФРОНТЕ В 1916–1918 ГГ. И ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА КОРОЛЕВСТВА СЕРБИИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИЕЙ

Вопрос о численности армии Королевства Сербии в Первой мировой войне обрабатывался в многочисленных статьях и синтетических текстах, а также в сборниках опубликованных материалов. Несмотря на то, что существует изобилие данных на эту тему, часть из них не опубликована, и у разных авторов количество сербских офицеров и солдат, эвакуированных за границу в 1916 г. варьируется от 160.000 до 110.000. Научного консенсуса нет ни по вопросу боевой мощи этой армии, ни в отношении количества бойцов, больных и инвалидов среди общего числа военнообязанных лиц. Особую проблему представляет понимание политических и социальных последствий, к которым привели тяжёлые потери сербской армии, насчитывающей в октябре 1915 г. 404.000 солдат. С одной стороны, недостаток пополнения сербской армии после

1915 г. был решающей причиной формирования Сербского добровольческого корпуса в России и сбора добровольцев среди югославских выходцев в Европе и заокеанских странах. Революция в России была фактором, ограничившим пополнение из российских лагерей для пленных и лишила Сербию российской дипломатической и военной поддержки. С другой стороны, недостаток пополнения новыми солдатами повлиял и на принятие важных политических решений, некоторые из которых имели долгосрочные последствия. Решение о создании Югославии зависело в некоторой степени от военной мощи Сербии, потери российской дипломатической поддержки после революции и выхода России из Первой мировой войны. Работа написана на основании опубликованных и неопубликованных российских и сербских архивных материалов, а также, с использованием обширной профессиональной литературы.

Алексеј ТИМОФЕЈЕВ

**„ВЕЛИКА РУСКА РЕВОЛУЦИЈА ДОНЕЛА ЈЕ ВЕЛИКО ЗЛО“:
РАЗОЧАРЕЊЕ СРПСКЕ ЕЛИТЕ У ПРИВРЕМЕНУ ВЛАДУ
И РЕВОЛУЦИОНАРНУ РУСИЈУ У ПРОЛЕЋЕ И ЛЕТО 1917.**

У раду се на основу проучавања објективних архивских извора и уз увид у руску и српску историографију даје анализа стања српско-руских званичних односа после Фебруарске револуције 1917. Посебна пажња у раду посвећена је односу српских представника у Русији према Привременој влади и њеним напорима да наставе рат упркос могућностима и потребама Русије и њеног народа. Циљ рада је да се испита и оцени однос српске елите према руској државности у тренуцима кризе 1917.

Алексей ТИМОФЕЕВ

**„ВЕЛИКАЯ РУССКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ ПРИНЕСЛА БОЛЬШОЕ ЗЛО“:
РАЗОЧАРОВАНИЕ СЕРБСКОЙ ЭЛИТЫ ВО ВРЕМЕННОМ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ
И РЕВОЛЮЦИОННОЙ РОССИИ ВЕСНОЙ-ЛЕТОМ 1917.**

В работе на основании изучения объективных архивных источников и с обращением к российской и сербской историографии даётся анализ сербско-русских официальных отношений после Февральской революции 1917. Особое внимание в работе посвящено отношению сербских представителей в России к Временному правительству и его попыткам продолжить войну вопреки возможностям и потребностям России и её народа. Цель работы – исследовать и оценить отношение сербской элиты к российской государственности в моменты кризиса 1917 г.

Александар А. СИЛКИН

ЈУГОСЛОВЕНСКИ КОМУНИСТИ У СССР И „ИСКУСТВО РУСКОГ ПРОЛЕТАРИЈАТА” (1917–1945)

Карактеришући руско-српске односе после завршетка Првог светског рата, Мирослав Јовановић је истицао да су они у знатној мери изгубили национални карактер. Почела је ера идеологије. Тоталитарне идеологије која је била фактор руско-српских односа и када су они били актуелна реалност, и када су постали део историје. Марксистичко-лењинистичко учење формирало је или, боље речено, код оба народа деформисало представу о недавној прошлости – своју сопствену и светску. Пример такве деформације у СССР-у је цитат из „Историје Југославије” (Москва, 1963): „Октобарска револуција у Русији отворила је нову епоху у светској историји човечанства – епоху краха капитализма и учвршћивање комунизма”.

Није било боље ни у СФРЈ, где је историја локалне револуције такође била митологизована. Овим се објашњава појава тврдњи да су се наводно у току народно-ослободилачке борбе југословенски комунисти непоколебљиво „еманциповали од Коминтерне све до њеног распуштања 1943. године”, а да је југословенска револуција „ближа кинеској него руској” јер се од почетка „стратешки оријентисала на село”.

1920-1930-тих југословенски комунисти су долазили у СССР да би „проучили искуство руског пролетаријата”. Под тим се подразумевао цео низ метода класне борбе и потоње социјалистичке изградње, којима су морали да овладају професионални револуционари и „свесни партијски радници”.

Будући да су де факто били чланови двеју комунистичких партија, Југословени су у својим „националним” и совјетским партијским организацијама понављали кампање, које су се спроводиле у ВКП(б). Може се рећи да су политички емигранти делили осећања, мисли и бриге целог совјетског народа. Мањина се неопрезно припојила „опозицији”. Већина је следила лојално-активни део друштва, и, рачунајући на унапређење свог статуса и благостања, подржавала режим у борби са „непријатељима” у самој партији и изван ње. Ускоро, кад није остало „отворених непријатеља” и „социјално туђих елемената”, овај део се, већином због своје прекомерне активности, такође нашао међу жртвама тоталног државног терора.

Они југословенски комунисти који су успели да опстану, формирали су партијско-државну номенклатуру социјалистичке Југославије. „Искуство руског пролетаријата” они су у потпуности искористили. Ученици су тежили да превазиђу своје учитеље, нарочито ако се суди по белешкама М. Ђиласа из 1947. године у Пољској у току конститутивне седнице Коминформа. Речи В. Гомулке да је пољски, бугарски и југословенски пут у социјализам мирни пут, Ђилас је револтирано прокоментарисао: „Југословенски пут није мирни пут! У релативним бројкама ми смо убили више него бољшевици!”

Александр А. СИЛКИН

ЮГОСЛАВСКИЕ КОММУНИСТЫ В СССР И «ОПЫТ РУССКОГО ПРОЛЕТАРИАТА» (1917–1945 ГГ.)

Характеризуя российско-сербские отношения после окончания 1-ой мировой войны, Мирослав Йованович отмечал, что они в значительной мере утратили национальный атрибут. Наступила эра идеологии. Тоталитарная идеология, которая служила фактором российско-сербских отношений, и когда те представляли собою актуальную действительность, и когда они стали частью истории. Марксистско-ленинское учение сформировало или, скорее, деформировало у обоих народов представления о недавнем прошлом – своем собственном и окружающего мира. Примером такой деформации в СССР служит цитата из „Истории Югославии” (Москва, 1963): Октябрьская революция в России открыла новую эпоху в мировой истории человечества – эпоху крушения капитализма и утверждения коммунизма”.

Не лучше обстояло дело в СФРЮ, где история местной революции тоже подверглась мифологизации. Этим объясняется появление утверждения, будто в ходе народно-освободительной борьбы славские коммунисты неуклонно „эмансипировались от Коминтерна вплоть до его роспуска в 1943 г.”, а югославская революция „ближе китайской, чем русской”, потому что изначально „стратегически ориентировалась на село”.

В 1920-1930-е гг. Югославские коммунисты приезжали в СССР, дабы „изучить опыт русского пролетариата”. Под последним понимался весь набор приемов классовой борьбы и последующего социалистического строительства, которым должны владеть профессиональные революционеры и „сознательные партийные работники”.

Будучи де факто членами двух компартий, югославы в своих „национальных” и советских партийных организациях воспроизводили кампании, протекавшие в ВКП(б). Можно сказать, что политэмигранты жили теми же чувствами, мыслями и заботами, что и весь советский народ. Меньшинство имело неосторожность присоединиться к „оппозиции”. Большинство последовало за лояльно-активной частью общества, которая в расчете на повышение своего статуса и благосостояния поддерживала режим в борьбе с „врагами” в самой партии и вне ее. Вскоре, - когда явных „врагов” и „социально-чуждых элементов” не осталось, - эта часть, во многом из-за собственной безудержной активности, тоже оказалась в числе жертв тотального государственного террора.

Те югославские коммунисты, кому повезло уцелеть, сформировали партийно-государственную номенклатуру социалистической Югославии. „Опытом русского пролетариата” они воспользовались в полной мере. Ученики стремились превзойти своих учителей, если судить, в частности, по записям, сделанным М. Джиласом в 1947 г. в Польше в ходе учредительного заседания

Коминформа. Слова В. Гомулки о том, что польский, болгарский и югославский путь в социализм – мирный путь, Джилас возмущенно прокомментировал: „Югославский путь не мирный путь! В относительном исчислении мы убили больше, чем большевики!”

Александар ЖИВОТИЋ

ПОКУШАЈ УСПОСТАВЉАЊА ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА ИЗМЕЂУ ЈУГОСЛАВИЈЕ И СОВЈЕТСКОГ САВЕЗА (1923–1927)

Революционарна дешавања у Русији и потоње стварање Совјетског Савеза условили су прекид дипломатских односа између југословенске краљевине и совјетске државе. Након неуспелих преговора о обнови међусобних односа 1920, 1923. су започели нови разговори који су у различитим фазама и облицима трајали до 1927. Преговори који су вођени с променљивим успехом нису резултирали жељеним исходом, али су отворили нов начин дипломатске комуникације између две државе и утицали на решење неколико спорних питања везаних за међусобне билатералне односе. Низ важних проблема везаних за статус руских избеглица, совјетски приступ Балкану и проблему унутрашњег уређења југословенске државе и међунационалних односа у њој, као и однос Совјетског Савеза према политици великих сила на Балкану, довели су до краха започетих преговора.

Александар ЖИВОТИЧ

ПОПЫТКА УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ЮГОСЛАВИЕЙ И СОВЕТСКИМ СОЮЗОМ (1923–1927)

Революционные события в России и дальнейшее создание Советского Союза обусловили прекращение дипломатических отношений Королевства Югославия и советского государства. После неуспешных переговоров об обновлении взаимных отношений в 1920 и 1923 гг. начались новые переговоры, которые в разном формате продолжались до 1927. Переговоры, ведущиеся с переменным успехом, не дали ожидаемого результата, но открыли новый способ дипломатического общения между двумя государствами и повлияли на решение нескольких спорных вопросов, связанных с билатеральными международными отношениями. Ряд важных проблем, связанных со статусом русских беженцев, советский подход к Балканам и проблеме внутреннего устройства югославского государства и межнациональных отношений в нём, как и отношение Советского Союза к политике великих держав на Балканах, привели к краху начатых переговоров.

Љубодраг ДИМИЋ

ПОСЛЕДЊИ СУСРЕТ ЛЕОНИДА ИЛИЧА БРЕЖЊЕВА И ЈОСИПА БРОЗА ТИТА (Москва, 16. и 21. мај 1979. године)

Јосип Броз Тито и Леонид Илич Брежњев сусрели су се и разговарали тринаест пута. Брежњев је Југославију посетио четири пута (1962, 1966, 1971 и 1976. године), а Тито Совјетски Савез девет пута (1965, 1967. три пута, 1968, 1972, 1973, 1977, 1979. године).

Њихов последњи сусрет, до кога је дошло средином маја 1979. карактерисали су крајње отворени разговори, бројни сучељени ставови, уочљива политичка размимоилажења, али и постојање својеврсног „разумевања” својственог комунистичким лидерима. До сусрета је дошло непосредно пред пут Јосипа Броза Тита у Хавану, на самит несврстаних земаља. Тито се, уз остало, и запутио у Москву са намером да Брежњева упозна са ставовима које ће Југославија заступати на Куби, а који су умногоме били супротни политици коју је у Трећем свету заступала Москва, а најдиректније реализовао њен експонент међу несврстанима Фидел Кастро.

Из Совјетског Савеза Тито се у Београд вратио са више важних сазнања која су потврђивала и надограђивала одраније стечено искуство које је имао са Леонидом Иличем Брежњевом. Био је сигуран да ће и поред постојећих разлика односи Совјетског Савеза и Југославије неко време бити „мирнији”. Процењивао је да заинтересованост Москве за побољшање и даљи развој спољнополитичких односа проистиче из сагледавања значаја лидерске позиције коју је Југославија имала међу несврстаним земљама. А то је значило да на предстојећем самиту у Хавани Југославија не треба да препусти своју лидерску позицију у Покрету несврстаних држава некој другој земљи, јер би то дугорочно значило слабљење њене спољнополитичке позиције и смањење интересовања великих сила за њену стабилност.

Друго сазнање са којим се Јосип Броз вратио из Москве почивало је на процени да су Совјети дефинитивно схватили и прихватили да ни у чему не могу променити кључне југословенске политичке ставове. Будући да је Совјетски Савез на сва спољнополитичка питања гледао као „велика сила” Тито је био убеђен да ће се са његовим ставовима нужно сукобљавати водећи несврстану политику.

Треће сазнање тицало се болести Леонида Брежњева. То је код Броза порађало забринутост са ким ће у будућности, када Брежњева не буде било, сарађивати. Све могуће наследнике Тито је тумачио као „тврђе него он” и плашио се промене совјетског спољнополитичког курса у будућности.

Любодраг ДИМИЧ

**ПОСЛЕДНЯЯ ВСТРЕЧА ЛЕОНИДА ИЛЬИЧА БРЕЖНЕВА И ИОСИПА БРОЗА ТИТО
(Москва, 16 и 21 мая 1979 года)**

Иосип Броз Тито и Леонид Ильич Брежнев встретились и беседовали тринадцать раз. Брежнев посетил Югославию четыре раза (в 1962, 1966, 1971 и 1976 гг.), а Тито Советский Союз девять раз (в 1965, 1967 гг. три раза, в 1968, 1972, 1973, 1977, 1979 гг).

Их последняя встреча, происшедшая в середине мая 1979 года, характеризовалась вполне открытыми разговорами, многочисленными сопоставлениями мнений, заметными политическими расхождениями, а также и присутствием своеобразного „взаимопонимания”, своственного коммунистичким лидерам. Встреча состоялась накануне поездки Иосипа Броза Тито в Гавану, на саммит неприсоединившихся стран. Тито направился в Москву, в том числе, с целью ознакомить Брежнева со взглядами, которые Югославия будет отстаивать на Кубе, взглядами которые во многом были противоположны политике, отстаиваемой Москвой в Третьем мире, и которые прямым образом реализовал ее сторонник среди неприсоединившихся - Фидель Кастро.

Из Советского Союза Тито вернулся в Белград со многими важными выводами, подтверждающими и пополняющими ранее приобретенный опыт общения с Леонидом Ильичем Брежневым. Он был уверен, что вопреки существующим разногласиям, отношения Советского Союза и Югославии некоторое время „будут спокойнее”. Он считал, что заинтересованность Москвы в улучшении и дальнейшем развитии внешнеполитических отношений вытекает из понимания значения лидерской позиции, которую Югославия занимала среди неприсоединившихся стран. А это значило, что на предстоящем саммите в Гаване, Югославия не должна уступить свою лидерскую позицию в движении неприсоединившихся какой-нибудь другой стране, т.к. это означало бы ослабление ее внешнеполитической позиции и уменьшение интереса великих держав в ее стабильности.

Второй вывод к которому, вернувшись из Москвы, пришел Иосип Броз, основывался на уверенности в том, что советские руководители окончательно поняли и приняли ситуацию в которой они никак не могут изменить ключевые политичкие взгляды Югославии. Имея в виду, что Советский Союз все внешнеполитические вопросы воспринимал как „сверхдержава”, Тито был убежден, что неизбежно будут столкновения с проведением его политики неприсоединения.

Третий вывод относился к болезни Леонида Брежнева. У Броза это вызвало озабоченность в том, с кем он в будущем, когда Брежнева не станет, будет сотрудничать. Всех возможных наследников Тито воспринимал как „более жестких, чем он” и боялся изменения советского внешнеполитического курса в будущем.

Георгиј Н. ЕНГЕЉГАРДТ

НА ИЗВОРИМА ОДНОСА РУСИЈЕ И СРБИЈЕ 1990-их ГОДИНА

Рад је посвећен материјалима Архива спољне политике Руске Федерације (АВП РФ) о првим контактима новог руководства како РСФСР-у тако и СР Србије у периоду кризе социјалистичких федерација (СССР и СФРЈ) почетком 1990-тих. Ради се о тимовима политичара (Б. Н. Јељцина и С. Милошевића), који ће стати на чело држава током њиховог изласка на међународну сцену уместо претходног руководства савезног нивоа. Посебна пажња је посвећена преговорима председника Извршног већа Скупштине Србије Станка Радмиловића са руководством РСФСР-а током његове посете Москви у јулу 1990. На њиховом примеру истакнути су како проблеми узајамног разумевања страна који ће се драматично испољити током југословенске кризе (најоштрије 1992.), тако и темељно подударање интереса који ће дефинисати битне области билатералне сарадње већ у XXI веку.

Георгий Н. ЭНГЕЛЬГАРДТ

У ИСТОКОВ ОТНОШЕНИЙ РОССИИ И СЕРБИИ В 1990-х ГГ.

Доклад посвећен материјалима Архива внешней политики РФ (АВП РФ) о первых контактах нового руководства как РСФСР, так и СР Сербии в период кризиса социалистических федераций (СССР и СФРЮ) в начале 1990-х гг. Речь идет о командах политиков (Б.Н.Ельцина и С.Милошевича), которые возглавят эти государства при их выходе на международную арену вместо прежнего руководства союзного уровня. Основное внимание уделено переговорам председателя Исполнительного веча Скупщины СР Сербии Станко Радмиловича с руководством РСФСР в ходе его визита в Москву в июле 1990 г. На их примере выделены как проблемы во взаимопонимании сторон, которые драматически проявятся в ходе югокризиса (наиболее остро – в 1992 г.), так и фундаментальные совпадения интересов, которые определяют важные сферы двустороннего сотрудничества уже в XXI веке.

Јелена Ј. ГУСКОВА

СРПСКА ДРЖАВНОСТ КРАЈЕМ XX/ПОЧЕТКОМ XXI ВЕКА. ОД ИДЕЈЕ ЈУГОСЛОВЕНСТВА ДО ИДЕЈЕ СРПСТВА

Идеја жртвовања у име југословенства и осећај одговорности за судбину других народа у вишенационалној држави важне су карактеристике српске свести током скоро целог XX века. Године 1991, кад се земља распадала, кад су

се већ стварале војске Словеније, Хрватске, Македоније, на чисто националној основи, само Србија је наставила да заступа идеје југословенства, идеје јединствене југословенске државе. Занимљиво да је распад СФРЈ дао шансу Србији да поврати државну самосталност ван оквира федерације, али она се дуже од других борила за вишенационалну федерацију. СФРЈ се распадала на нецивилизовани начин, са жељом једних да се брзо отцепе и протестом других, ратним путем, и уз мешање међународних организација. 27. априла 1992. на седници Скупштине СФРЈ, Народне Скупштине Републике Србије и Народне Скупштине Републике Црне Горе, у складу са вољом својих држављана да остану у заједничкој држави под називом Југославија, представници ове две републике прогласили су континуитет државног, међународног, правног и политичког статуса СФРЈ у новој држави – Савезној Републици Југославији. Феномен почетка XXI века био је лако губљење државности федерације без доношења одлука република о томе. 2006. државна творевина Србија и Црна Гора брзо и прилично безболно се распала на две државе. Србија је добила своју државност, али је настављено њено цепање. О свом праву да буду самостални изјаснили су се косовски Албанци, у чему су их подржале САД. Данас је Србија на Балкану једна од нестабилних територија и њена државност изложена је озбиљним искушењима. Можемо рећи да су границе Србије веома нестабилне. Београд је дао озбиљне уступке некадашњој аутономној покрајини Косово, исцртао му границе, али му не признаје независност. Самосталности теже и јужни области Србије настањене већином муслимана. Српски простор је расцепкан (Србија, Црна Гора, Република Српска у БиХ) и идеја његове обнове веома далеко је од реализације.

Елена Ю. ГУСЬКОВА

СЕРБСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ В КОНЦЕ XX/НАЧАЛЕ XXI ВВ. ОТ ИДЕИ ЮГОСЛАВИЗМА К ИДЕЕ СЕРБСТВА

Идея жертвенности во имя югославянства, ощущение ответственности за судьбу других народов многонациональной страны – важные характеристики сознания сербов на протяжении почти всего XX века. В 1991 г., когда страна разваливалась, когда уже создавались армии Словении, Хорватии, Македонии на чисто национальной основе, именно Сербия продолжала отстаивать идеи югославянства, идеи единого югославского государства. Интересно то, что распад СФРЮ дал Сербии шанс вернуть государственную самостоятельность вне рамок федерации, но она дольше других отстаивала многонациональную федерацию. СФРЮ распадалась нецивилизованно, через желание быстро отделиться одних и протест других, через войны, вмешательство международных организаций. 27 апреля 1992 г. на заседании Скупщины СФРЮ, Народной Скупщины Республики Сербии и Скупщины Республики Черногории в

соответствии с волеизъявлением своих граждан остаться в совместном государстве под названием Югославия представители этих двух республик провозгласили продолжение государственного, международного, правового и политического статуса СФРЮ в новом совместном государстве – Союзная Республика Югославия. Феноменом начала XXI века стала лёгкая потеря государственности федерации без утверждения решения республиками. В 2006 г. государственное образование Сербия и Черногория быстро и достаточно безболезненно распалось на два государства. Сербия обрела собственную государственность, но продолжилось её дробление. О своих правах на самостоятельность заявили албанцы Косова, в чём их поддержали США. Сегодня Сербия на Балканах – одна из нестабильных территорий, её государственность подверглась серьёзным испытаниям. Мы можем говорить о том, что границы Сербии весьма неустойчивы. Белград пошёл на серьёзные уступки некогда автономному краю Косово, очертил его границы, но не признаёт независимость. К самостоятельности стремятся и южные регионы Сербии, населённые преимущественно мусульманами. Сербское пространство раздроблено (Сербия, Черногория, Республика Сербская в БИГ), и идея его восстановления весьма далека от реализации.

Роман Н. ИГНАТЈЕВ

УМЕСТО БЕРЛИНСКЕ БЕОГРАДСКА?: РАЗМИШЉАЊА АНТРОПОЛОГА ДА ЛИ СУ БАЛКАНУ ПОТРЕБНЕ ГРАНИЦЕ

У раду на основу истраживања спроведених на терену и широког круга извора и литературе разматра се проблем формирања нових «граница» у савременој Европи. Шта је битно за становнике региона? Какве практичне препоруке или, крајњем случају, који став по том питању може да заузме академска заједница Србије и Русије? Одакле извиру наши страхови и несигурност за сутрашњицу? Да ли ћемо и даље бити зависни од „једног потеза пера”? Шта можемо да урадимо сви ми да бисмо живели боље? Ова академска и неакадемска питања ће наћи своје место у овом полемичком раду који је отворен за критику и међусобну сарадњу.

Роман Н. ИГНАТЈЕВ

ВМЕСТО БЕРЛИНСКОЙ БЕЛГРАДСКАЯ?: РАЗМЫШЛЕНИЯ АНТРОПОЛОГА НАД ТЕМ, НУЖНЫ ЛИ ГРАНИЦЫ БАЛКАНАМ

В докладе на материале полевых исследований и широкого круга источников и литературы рассматривается проблема формирования новых «границ» в современной Европе. Что представляется важным для жителей региона? Какие

практические рекомендации или, по крайней мере, позицию, может обозначить академическое сообщество Сербии и России? Откуда произрастают наши страхи и неуверенность в завтрашнем дне? Продолжится ли зависимость от „росчерка пера”? Что можем сделать все мы, чтобы нам жилось лучше? Эти академические и неакадемические вопросы найдут свое отражение в данном полемическом докладе, открытом для критики и совместного сотрудничества.

др Михаил В. БЕЛОВ, Институт међународних односа и светске историје Универзитета „Н.И. Лобачевскиј“, Нижниј Новгород
др Радомир Ј. ПОПОВИЋ, Историјски институт Београд
др Константин В. НИКИФОРОВ, Институт за славистику Руске академије наука
доц. др Данко ЛЕОВАЦ, Филозофски факултет Београд
Јована БЛАЖИЋ ПЕЈИЋ, Историјски институт Београд
проф. др Момир САМАРЦИЋ, Филозофски факултет Нови Сад
др Андреј Л. ШЕМЈАКИН, Институт за славистику Руске академије наука
проф. др Сузана РАЈИЋ, Филозофски факултет Београд
потпуковник др Миљан МИЛКИЋ, Институт за стратегијска истраживања МО РС
др Јарослав В. ВИШЊАКОВ, Московски државни институт међународних односа, МГИМО
др Горан МИЛОРАДОВИЋ, Институт за савремену историју Београд
др Алексеј ТИМОФЕЈЕВ, Институт за новију историју Србије
др Александар А. СИЛКИН, Институт за славистику Руске академије наука
доц. др Александар ЖИВОТИЋ, Филозофски факултет Београд
проф. др Љубодраг ДИМИЋ, дописни члан САНУ
Георгиј Н. ЕНГЕЛГАРДТ, Институт за славистику Руске академије наука
др Јелена Ј. ГУСКОВА, Институт за славистику Руске академије наука
др Роман Н. ИГНАТЈЕВ, Институт за етнологију и антропологију Руске академије наука

др Михаил В. БЕЛОВ, Институт международных отношений и мировой истории
Университета им. Н.И. Лобачевского, Нижний Новгород
др Радомир Й. ПОПОВИЧ, Исторический институт Белград
др Константин В. НИКИФОРОВ, Институт славяноведения Российской академии наук
доц. др Данко ЛЕОВАЦ, Филозофски факултет Белград
Јована БЛАЖИЧ ПЕЈИЧ, Исторический институт Белград
проф. др Момир САМАРДЖИЧ, Филозофски факултет Нови Сад
др Андреј Л. ШЕМЈАКИН, Институт славяноведения Российской академии наук
проф. др Сузана РАЈИЧ, Филозофски факултет Белград
подполковник др Миљан МИЛКИЧ, Институт стратегических исследований МО РС
др Јарослав В. ВИШНЯКОВ, Московский государственный институт международных
отношений, МГИМО
др Горан МИЛОРАДОВИЧ, Институт современной истории Белград
др Алексеј ТИМОФЕЕВ, Институт новейшей истории Србије
др Александр А. СИЛКИН, Институт славяноведения Российской академии наук
доц. др Александар ЖИВОТИЧ, Филозофски факултет Белград
проф. Любодраг ДИМИЧ, член-корресподент САНУ
Георгиј Н. ЭНГЕЛГАРДТ, Институт славяноведения Российской академии наук
др Елена Ю. ГУСЬКОВА, Институт славяноведения Российской академии наук
др Роман Н. ИГНАТЬЕВ, Институт этнологии и антропологии Российской академии наук

**ИСТОРИЈСКИ
ИНСТИТУТ
БЕОГРАД**

**ИНСТИТУТ СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ
РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК**